

Zondag 8 maart 2020

TivoliVredenburg – Hertz – 11.00 uur

DUDOK KWARTET

Haydn en Brahms

Dudok Kwartet

Judith van Driel viool

Marleen Wester viool

Marie-Louise de Jong altviool

David Faber cello

Guillaume de Machaut ca. 1300-1377

Uit: Messe de nostre dame

Kyrie

Johannes Ockeghem 1410-1497

Uit: Missa Prolationum

Kyrie

Joseph Haydn 1732-1809

Strijkkwartet opus 20/3 in g

Johannes Brahms 1833-1897

Uit: 5 Lieder, opus 41

Ich Schwing mein Horn ins Jammertal

Strijkkwartet opus 51/1

Allegro

Romanze: Poco adagio

Allegretto molto moderato e comodo

Allegro

Aan het eind van zijn leven had Johann Wolfgang von Goethe een grote weerzin tegen de romantiek opgebouwd. Met het klimmen der jaren kreeg hij daarentegen steeds meer waardering voor de periode die aan de romantiek voorafging, de Verlichting. Goethe zag de Verlichting als een periode van orde en regelmaat – niet alleen voor de maatschappij als geheel, maar ook voor de kunsten in het bijzonder.

Voor de muziek betekende de Verlichting: eenvoud en structuur. Deze vruchten van bezonnenheid stonden vooral centraal in het genre van het strijkkwartet. In een brief uit 1829 definieerde Goethe het strijkkwartet als een gesprek tussen vier rationele mensen. Alle instrumenten luisterden naar elkaar en vielen elkaar niet in de rede. Goethe had daarbij een speciale bewondering voor de strijkkwartetten van Joseph Haydn. In deze strijkkwartetten hoorde Goethe de hem zo geliefde Verlichting aan het woord.

Haydn

Haydn geldt als de schepper van het strijkkwartet. Dit is wellicht iets te veel eer. De geschiedenis van het strijkkwartet begint namelijk al eerder, in de barok. De trionsonate is in feite een voorloper van het strijkkwartet. In de trionsonate is sprake van twee melodie-instrumenten – meestal violen – begeleid door basso continuo. In de barok wordt deze functie meestal door twee instrumenten vervuld: een klavecimbel en een lage strijker. In de trionsonate zijn dus in totaal vier instrumenten actief.

Als na 1750 de basso continuo-praktijk in onbruik raakt, verdwijnt het klavecimbel en blijft de combinatie van twee violen plus lage strijker over. Het gat tussen de lage strijker en de twee violen wordt vervolgens opgevuld door een altviool. Het strijkkwartet van de Verlichting is geboren. Joseph Haydn schrijft meer dan tachtig composities voor deze bezetting.

Zon

De strijkkwartetten opus 20 van Haydn zijn zeer beroemd. De uitgave uit 1772 bestaat uit zes strijkkwartetten en hebben na Haydns overlijden de titel *Sonnenquartetten* meegekregen. In de kwartetten zou het licht – de zon – van de Verlichting op een bijzondere wijze schijnen. Wie de kwartetten beluistert, kan daar zeker nog wel iets van meekrijgen. De zon belicht de muziek op een aangename wijze. Er is geen alles verzengende lichtbron, maar een gematigd hemellichaam lijkt groei en bloei te bevorderen.

Alle instrumenten krijgen bovendien evenveel licht. Dit is precies hetgeen waarom deze strijkkwartetten zo beroemd zijn geworden. Alle instrumenten hebben ongeveer een gelijk aandeel aan het muzikale verhaal. Bij de vroege strijkkwartetten van Haydn lag de nadruk wellicht bij de twee melodie-instrumenten en moesten de onderste stemmen – en vooral de altviool – zich tevreden stellen met een dienende rol. Vanaf deze reeks kwartetten hebben alle stemmen deel aan de verwerking van de thema's en zijn ze interessant om te spelen. Er is sprake van een levendige conversatie.

We kunnen deze ontwikkeling wellicht ook in een groter kader plaatsen: de opkomst van de burgerlijke maatschappij en de teloorgang van de standenmaatschappij. In de laatste was sprake van dienen en gediend worden. De standen waren immers ongelijk. De hele maatschappij diende de adel en de geestelijkheid. Ten tijde van de publicatie van de strijkkwartetten van Haydn in 1772 liep de standenmaatschappij op zijn eind. De burger begon zich steeds meer te emanciperen. De lage stemmen (de burgers) boden steeds meer tegenspel aan de bovenstemmen (de adel). Bij Haydn verloopt dit tegenspel nog harmonisch. In het politieke leven ontstaan spoedig krasse dissonanten – vooral in Frankrijk, maar later ook in tot dan toe het rustige Duitsland van de denkers en de dichters van Goethe. Iets van deze onrust is al hoorbaar in het derde strijkkwartet. Er drijft een wolk aan de zon voorbij. De musici wachten af of er misschien storm komt. Het valt mee. Alle delen eindigen piano of pianissimo.

Brahms

In tegenstelling tot Haydn is Johannes Brahms (1833-1897) een echte vertegenwoordiger van de romantiek en de burgermaatschappij. Een bekende afbeelding van Haydn toont hem als iemand die in de omgeving van de adel verkeert. Hij heeft een mooi livrei aan, draagt een pruik en is glad geschoren. Ondanks zijn gesoigneerde uiterlijk was Haydn echter niet meer dan een muzieklakei – weliswaar zeer gewaardeerd, maar beperkt in handel en wandel. Wilde zijn broodheer Nikolaus Eszterházy dat Haydn een strijkkwartet componeerde, dan had Haydn dat maar te doen. Befehl ist Befehl.

Een groter contrast met Johannes Brahms is hier amper mogelijk. Johannes Brahms genoot grote persoonlijke vrijheid en kon als enige beschikken over de opbrengsten van zijn composities, al zullen zijn uitgevers ook een graantje uit deze ruif hebben meegepikt. In tegenstelling tot Haydn was Brahms vrijgezel. Hij sloeg weinig acht op decorum. Brahms droeg slordige pakken en liet een lange baard staan. Zijn hele leven woonde hij op eenvoudig gemeubileerde eenpersoonskamers.

Beethovens erfenis

Zowel Haydn als Goethe hadden reserves bij de grote romanticus Ludwig van Beethoven. Dat gold niet voor Johannes Brahms. In tegendeel. Brahms had een mateloze bewondering voor Beethoven. Dit was bij vriend en vijand bekend. Toen critici er lucht van kregen dat Brahms aan een symfonie werkte, wachtten zij gekscherend op de publicatie van de tiende van Beethoven. Brahms wist dit en om dit te voorkomen schaaftde hij vanaf 1855 maar liefst 21 jaar aan zijn eerste symfonie. Pas in 1876 was hij zelfverzekerd genoeg om de eerste symfonie van Johannes Brahms te kunnen publiceren.

Beethoven was echter niet alleen het grote romantische rolmodel voor de symfonie maar ook voor het strijkkwartet. Wie kon Beethovens late strijkkwartetten nog overtreffen? Daarom moest Brahms ook hier een uitgebreid compositieproces doorlopen. Het schijnt dat Brahms de schetsen van maar liefst twintig kwartetten naar de prullenbak verwees voordat hij het in 1873 aandurfde om zijn twee kwartetten opus 51 te publiceren. Veelzeggend is dat Brahms het eerste strijkkwartet componeert in c mineur, de toonsoort waarin Beethoven zijn grootste muzikale strijd leverde en zijn grootste triomfen boekte.

De vormtaal van Haydns strijkkwartetten is relatief eenvoudig. Brahms gebruikt weliswaar dezelfde vormen maar vult deze met complexe gedachten. Brahms' melodieën hebben een langere adem en zijn harmonische beeldingskracht doet soms verre horizonten aan. Het eerste strijkkwartet laat ook de invloed van Schubert horen.

Transcriptie

Het programma maakt ook enkele uitstapjes naar vroegere periodes. Zo staat ook het kyrie uit de Messe de Nostre Dame

van Guillaume de Machaut op het programma. Dit is een van de eerste zettingen van het complete Misordinarium uit de Ars Nova (1300-1400). De Mis is vierstemmig en leent zich uitstekend voor een transcriptie voor strijkkwartet. De tenorstem heeft een ingewikkelde structuur. De Machaut combineert de melodie van een gregoriaanse kyrie-melodie met een ritmisch patroon die zeven maal terugkomt.

Het kyrie van de Missa Prolationem van Johannes Ockeghem (15e eeuw) is zo mogelijk nog ingewikkelder. Alle stemmen van deze Mis staan in een andere maatsoort. Het vierstemmige koor is daarbij ingedeeld in twee groepen van elk twee stemmen. Beide groepen zingen ook nog eens in canon met elkaar. Ockeghem moet over een ongelofelijke muzikale beeldingskracht beschikt hebben.

De laatste bewerking betreft een kort strofisch lied voor mannenkoor van Johannes Brahms: *Ich Schwing mein Horn ins Jammertal* uit 5 Lieder, opus 41. Brahms selecteerde de tekst uit *des Knaben Wunderhorn*, een in de romantiek zeer populaire anthologie van Duitse volksteksten. Deze zetting is een toonbeeld van eenvoud en sluit aan bij het karakter van de tekst.

Het **Dudok Kwartet** zet zichzelf op de kaart als een van de meest creatieve en veelzijdige kwartetten van zijn generatie. Met als missie "sharing the heart of music" stelt het Dudok Kwartet unieke en eclectische programma's samen, waarmee het op nieuwe en inventieve manieren zijn publiek weet te bereiken. Het kwartet is constant op zoek naar nieuwe connecties en dwarsverbanden binnen muziek, in een repertoire dat reikt van Ligeti, Sjostakovitsj en Weinberg tot aan Mendelssohn, Mozart en Beethoven. Met deze intelligente benadering en gedurfde programmeerstijl spelen ze ook geregeld eigen arrangementen voor strijkkwartet, van onder andere werken van Gesualdo, des Prez en Brahms.

Samenwerkingen vormen daarnaast een belangrijk deel van de programmering van het kwartet. Onder recente partners bevinden zich Pieter Wispelwey, Alexei Lubimov, Hannes Minnaar, Dmitri Ferschtmann, Erik Bosgraaf en Annelien van Wauwe. Het Dudok Kwartet trad op in veel van Europa's grootste zalen en festivals, waaronder het Konzerthaus in Wenen, het Beethoven Haus Bonn, De Doelen Rotterdam, Carinthischer Sommer Festival, Grachtenfestival, West Cork Chamber Music Festival, Festival Quatuors à Bordeaux en de Strijkkwartet Biënnale Amsterdam, naast regelmatige optredens in zowel het Concertgebouw als het Muziekgebouw in Amsterdam.

Hun meest recente album "Solitude" (2018) combineert werken van Mendelssohn, Weinberg en Sjostakovitsj in een programma over de verwerking van verlies en eenzaamheid. The Strad roemde het album als "een intense luisterervaring die je op het puntje van je stoel houdt." Andere recente projecten omvatten de wereldpremière van Kaija Saariaho's opera *Only the Sound Remains* met Philippe Jaroussky.